LAURENS MEERMAN

In de 17de eeuw vond je zijn kunst in de residenties van de groten der aarde, van Palazzo Giustiniani in Rome tot Whitehall Palace in Londen. Nu hangen zijn schilderijen over de hele wereld in kunstmusea. Toch zullen maar weinig mensen bij het horen van de naam Gerard van Honthorst direct een van zijn schilderijen voor zich zien. Dat verandert binnenkort, want vanaf 25 april wijdt het Centraal Museum een grote tentoonstelling aan hem.*

Nachtwerk als handelsmerk

De gevangenneming van Christus
Michelangelo Merisi da Caravaggio
1602. Olieverf op doek, 133,5 x 169,5 cm
NATIONAL GALLERY OF IRELAND, DUBLIN

In langdurig bruikleen van de jezuïetengemeenschap, Leeson Street, Dublin; met dank voor de gulle schenking van wijlen dr. Marie Lea-Wilson, 1992

Niet te zien op de tentoonstelling

Jarenlang hing het schilderij *De gevangenneming van Christus* in de eetzaal van een jezuïetenklooster in Dublin. De naam van de maker stond op de lijst vermeld: Gerard [van] Honthorst. Ik durf te wedden dat de jezuïeten tijdens het eten wel eens omhoogkeken en dachten: goh, die Hollander kon wel schilderen zeg. Dat klopt, want Gerard van Honthorst (1592-1656) was een uitstekende schilder, maar in dit geval was het compliment niet terecht. *De gevangenneming van Christus* bleek in 1992 namelijk niet – zoals eeuwenlang was gedacht – gemaakt door Honthorst, maar door niemand minder dan Caravaggio (1571-1610). Na de herontdekking verhuisde het schilderij naar de National Gallery of Ireland.

Een Nederlandse kunstenaar die wordt verward met Caravaggio. Wie was die Gerard van Honthorst eigenlijk? Voor het antwoord op die vraag gaan we terug naar het Rome van de vroege 17de eeuw, waar Caravaggio een revolutie teweegbracht met zijn vernieuwende kunst. Er kwamen toen al enkele decennia Noord-Europese kunstenaars om er de architectuur en beeldhouwkunst uit de oudheid te bestuderen. Maar rond 1610 keken ze vooral met grote ogen naar wat Caravaggio vervaardigde: indringende scènes met levensechte figuren, geschilderd met sterke licht-donkercontrasten. Zulke kunst wilden zij ook maken.

Onder de kunstenaars die in Rome in de ban raakten van Caravaggio's kunst, waren drie Utrechters: Hendrick ter Brugghen, Dirck van Baburen en – inderdaad – Gerard van Honthorst. Van dat drietal bleef Honthorst het dichtst bij het voorbeeld van de Italiaanse meester. Waar Ter Brugghen

Muzikaal gezelschap
Gerard van Honthorst
ca. 1616-18. Olieverf op doek,
131,5 x 182 cm
NATIONAL GALLERY OF IRELAND, DUBLIN

Schenking van Lochlann en Brenda Quinn, 2001

Christus voor de hogepriester
Gerard van Honthorst
ca. 1617. Olieverf op doek,
272 x 183 cm
NATIONAL GALLERY, LONDEN

Niet te zien op de tentoonstelling

en Baburen het realisme van Caravaggio bijvoorbeeld doorvoerden tot een voorkeur voor lelijke koppen, verkoos Honthorst mooiere modellen, die meer lijken op de types die we ook bij Caravaggio zien. Toen *De gevangenneming van Christus* – in de loop der eeuwen bedekt geraakt met een laag vuil – in Dublin nog werd beschouwd als een kopie naar een verloren origineel van de meester, was Honthorst dus niet zo'n onaannemelijke kandidaat.

Toch heeft hij Caravaggio voor zover bekend nooit klakkeloos gekopieerd. Hij tekende één keer een altaarstuk na, maar verder vertaalde hij de inventies van Caravaggio naar zijn eigen kunst, waarmee hij in Rome veel succes had. Hij woonde zelfs enkele jaren in het palazzo van de invloedrijke verzamelaars Benedetto en Vincenzo Giustiniani, die ook voor Caravaggio mecenassen waren geweest. Een van de schilderijen die Honthorst voor hen maakte, is *Christus voor de hogepriester*.

In Rome specialiseerde Honthorst zich in het schilderen van nachtelijke scènes met kaarslichteffecten. Hij werd zo bekend door deze nachtstukken dat hij de bijnaam 'Gherardo delle Notti' kreeg. In *Christus voor de hogepriester* is de kaars – hier de enige lichtbron – heel prominent in de compositie geplaatst, in andere schilderijen zijn ze ook wel verstopt. Dan werpen ze vanachter een object een mysterieus, broeierig licht over het tafereel, zoals in het schilderij in Dublin, waar de kaars schuilgaat achter een liedboek.

Het is niet moeilijk te begrijpen waarom dat soort sfeervolle, fraaie schilderijen in de smaak vielen bij welgestelde kunstliefhebbers. Misschien heeft de kunstenaar ze ook wel met plezier geschilderd. Maar Honthorst kon meer dan alleen maar leuke dingen mooi schilderen. In *Christus voor de hogepriester* koos hij voor een opvallende ingetogenheid. Toch is het drama groot. Met minimale middelen maakt Honthorst duidelijk wat voor type mens de hogepriester is. Je kunt niet veel anders dan bewondering voelen voor Christus, die zo rustig blijft terwijl zijn lot in de handen ligt van deze man.

Naast een slimme regisseur die wist wat spannend is en hoe je dat moet verbeelden, was Honthorst ook een vaardige schilder die (schijnbaar) moeiteloos van stijl kon wisselen. In 1625 vervaardigde hij in Utrecht zowel *De koppelaarster* – dat schilderij zou ondenkbaar zijn zonder het werk van Caravaggio – als ook *Granida en Daifilo*, die in een heel ander universum lijken te wonen. Dat laatste schilderij werd waarschijnlijk gemaakt voor het Paleis Honselaarsdijk van stadhouder Frederik Hendrik en zijn echtgenote Amalia van Solms. Zij hielden van zulke pastorale voorstellingen, uitgevoerd in een kleurig, helder palet, met egale belichting. *Granida en Daifilo* is een hoogtepunt van deze 'classicistische' kunst. Alles

Granida en Daifilo
Gerard van Honthorst
1625. Olieverf op doek, 144,7 x 179 cm
CENTRAAL MUSEUM, UTRECHT

Aangekocht in 1943 met steun van de Vereniging Rembrandt

Portret van Amalia van Solms
Gerard van Honthorst
Na 1632. Olieverf op paneel,
73,8 x 55,3 cm
KONINKLIJKE VERZAMELINGEN,
DEN HAAG

Portret van Amalia van Solms
Rembrandt
1632. Olieverf op doek,
69,5 x 54,5 cm
MUSÉE JACQUEMART-ANDRÉ, PARIJS

is dermate aantrekkelijk dat zelfs wij – die nog nooit een scène uit dit toneelstuk van P.C. Hooft hebben gezien – er geboeid naar kunnen kijken, zonder ons te storen aan het toch wat onrealistische beeld van zo'n prinses die in het struikgewas heel schoon zit te wezen, met een klein boeket op haar hoofd (in een Disney-versie zouden die twee opvallend bewust kijkende geiten kunnen praten).

Honthorst maakte voor het stadhouderlijk hof trouwens niet alleen maar zulke pastorales. Vanaf het einde van de jaren 1620, toen hij al enige tijd weer terug was in Nederland, ontwikkelde hij zich ook tot een geliefd portrettist voor de elite. Waarschijnlijk omdat het goed betaalde, want portretkunst stond destijds niet in hoog aanzien, en wie kiest er nou voor het nabootsen van koppen als je ook pastorales met schrandere geitjes kunt schilderen?

Goed betaald is Honthorst vast wel voor het portret van Amalia van Solms, dat werd besteld ter vervanging van het portret dat Rembrandt van haar maakte, en dat waarschijnlijk niet zo in de smaak was gevallen. En ja, die Rembrandt vinden wij nu veel interessanter (ook al is de verflaag in de loop der eeuwen behoorlijk beschadigd), maar wie de portretten naast elkaar ziet begrijpt wel waarom Amalia liever door de ogen van Honthorst naar zichzelf keek.

Interessant genoeg had Honthorst voor die stadhouderlijke opdracht al een reeks gemaakt voor een prestigieuzere opdrachtgever. In 1628 kreeg hij van niemand minder dan de Engelse koning Charles I het verzoek een aantal portretten te komen schilderen. Diens Deense collega Christian IV meldde zich in 1635, maar toen ging het om een reeks historiestukken. Honthorsts kunst werd toen duidelijk internationaal beschouwd als behorend tot de top.

De koppelaarster
Gerard van Honthorst
1625. Olieverf op paneel, 71 x 104 cm
CENTRAAL MUSEUM, UTRECHT

Aangekocht in 1951 met steun van de Vereniging Rembrandt

In de loop der eeuwen veranderde dat. Anders dan Frans Hals, Johannes Vermeer en Rembrandt kwam Honthorst in de 19de eeuw niet bovendrijven als een van de grote helden van de Hollandse School. Zijn kunst – en die van de andere Utrechtse caravaggisten – werd juist beschouwd als atypisch en werd door musea grotendeels genegeerd. Gelukkig vormde het Centraal Museum daarop een uitzondering. In 1927 kreeg het museum *Granida en Daifilo* in bruikleen van de verzamelaar J.J.M. Chabot, die het had gekocht op verzoek van de toenmalige directeur. In 1943 werd het schilderij met steun van de Vereniging Rembrandt aangekocht van de erven Chabot. Toen *De koppelaarster* in 1951 op de veiling kwam, was er iets veranderd rond de reputatie van Honthorst. Caravaggio's kunst stond weer volop in de belangstelling en niet toevallig breidde die interesse zich uit naar de kunstenaars die door hem waren beïnvloed. Voor *De koppelaarster* moest het Centraal Museum op die veiling maar liefst 8800 gulden betalen. Dat was meer dan het museum jaarlijks te besteden had voor aankopen. Mede dankzij hulp van de Vereniging Rembrandt lukte het toch. En dat is heel fijn, omdat het sinds 1951 een absolute publiekslieveling is. En omdat je sindsdien niemand meer over het prijskaartje hoort, en omdat zo'n schilderij nu alleen nog binnen het bereik van puissant rijke musea zou liggen, en – *last but not least* – omdat je met zo'n topstuk als *De koppelaarster* in je collectie alle reden hebt om een grote Honthorsttentoonstelling te maken. Een *match made in heaven*.

Laurens Meerman is wetenschappelijk redacteur bij de Vereniging Rembrandt

* Met dank aan Liesbeth M. Helmus, senior conservator Oude Kunst van het Centraal Museum en maker van de Honthorsttentoonstelling

De tentoonstelling *Gerard van Honthorst – in alles anders dan Rembrandt* is te zien van 25 april t/m 13 september 2026 in het Centraal Museum